

Konzervatorski zahvati na djelima Jurja Dalmatinca

Uvažavajući vrijednost i važnost arhitektonskih i skulptorskih djela, koja je majstor Juraj Dalmatinac ostvario u Dalmaciji, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu izveo je na njima, u toku godina, nekoliko konzervatorskih zahvata i time je neke sačuvao od daljnjeg propadanja, a neke po prvi put prikazao javnosti kao njegov rad.

U Dubrovniku je C. Fisković stilskom analizom prepoznao kao originalno Jurjevo djelo kip sv. Vlaha s modelom grada u ruci i time je utvrdio dosad jedinu poznatu Jurjevu skulpturu u tom gradu.¹ Kip se prije nalazio s unutarnje strane jugozapadnih gradskih zidina, bio je oštećen i izložen propadanju. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu izveo je oprezno popravak na njegovoj prelomljenoj desnici i odjeći. Nakon toga je smješten u kapelu Sorkočevićeva gotičko-renesansnog ljetnikovca na Lapadu, odnosno u Historijski institut JAZU u Dubrovniku. Time je kip sačuvan na doličnom, sigurnom i pristupačnom mjestu.

Godine 1946. započeto je raščišćavanje i rušenje bombardiranih zgrada bivšega benediktinskog samostana sv. Eufemije tik uz sjeverozapadno pročelje Dioklecijanove palače u Splitu, koje je austrijska vlast bila prema nacrtu iz 1826. preinačila za potrebe vojničke bolnice.² Tom prilikom istražena je i obnovljena kasnogotička kapela kojom je majstor Juraj Dalmatinac proširio ranosrednjovjekovnu trobrodnu benediktinsku crkvu sv. Eufemije iz XI st.³

Jurjeva kapela, za koju je prema ugovoru majstor isplaćen godine 1445, podignuta je za sarkofag s moćima i reljefom kamenovanja splitskog nadbiskupa Arnira iz početka XII st. Kapela je preuređena u mrtvačnicu spomenute vojničke bolnice i nagrđena. Prilikom obnove detaljno je istražena. Popravljeni su joj krov i zidovi. Otvoren je ulazni profilirani gotički luk prema crkvi, koji je bio zazidan, snižen je pločnik u prednjem dijelu, pronađene su profilirane baze pokrajnjih raščlanjenih stupova s bujnim lisnatim glavicama s kojih je skinut premaz vapna i boje jednako kao i s reljefne glave mladića sred svoda. Otkrivene su stube kapele, čime se dobila njena izvorna veličina. Pronađena je i popravljena polomljena menza gotičkog oltara, a njegovi originalni vitki stupići s kapitelima na kojima leži menza nađeni su u župnoj crkvi Kaštel-Lukšića kamo su u XIX st. bili preneseni sa sarkofagom. Time je oltar uspostavljen u svom izvornom obliku koji je vrlo zanimljiv za tipologiju naših oltara,

jer je to rijetki sačuvani primjerak gotičkog oltara na četiri noge. Nakon obnove u kapeli se potpuno očitala umjetnička vrijednost i vještina Jurja Dalmatinca koji je uskladio oltar sa sarkofagom i arhitektonski ukras kapele u jednu cjelinu, naglasivši kiparsku vrsnoću sarkofaga.

Daljnju rekonstrukciju Arnirrove kapele s upotpunjavanjem kopije sarkofaga izvest će Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu koji ujedno obnavlja i učvršćuje ciborij Jurja Dalmatinca u splitskoj katedrali.

Velika gotička palača humanističke obitelji Papalića u Splitu, koja se ističe bogatstvom ukrasa na portalu, kvadriforom i biforom, pripisuje se također Jurju Dalmatincu. U njoj je danas smješten Muzej grada Splita. Trijem palače u zapadnom dijelu dvorišta bio je u XVIII—XIX st. zazidan, a prostor upotrijebljen za krčmu, pa je Regionalni zavod zajedno s Muzejem grada, a u suradnji s inž. arh. Vukom Bombardellijem, otvorio dva prelomljena luka toga trijema. Snizivanjem razine poda otkrivena je profilirana baza okrugloga središnjeg stupa i sam stup s lisnatom glavicom. Istodobno su otkrivene i ugaone konzole s izrazitim kapitelima Jurjeva lišća, na kojima leže rastvoreni lukovi trijema. Otkriven je i visok bačvasti svod trijema.⁴

Među konzervatorske radove na arhitektonskim spomenicima u Šibeniku ubraja se popravak šibenske katedrale. To velebno djelo gotičko-renesansne arhitekture u Dalmaciji najviše vezemo uz ime Jurja Dalmatinca, iako je gradnja započela prije njegove pojave u Dalmaciji, a završila nakon njegove smrti. Juraj joj je dao svoj osnovni pečat u sklopu svetišta crkve s apsidama i kupolom i time dopunio zamisao mletačkih graditelja stvorivši izrazitu monumentalnost katedrale.

U uskom prostoru s istočne strane katedrale, uz krstionicu i biskupsku palaču, sagradio je Juraj od kamena bračkih kamenoloma godine 1452—1454. sakristiju katedrale, pa je zbog prolaza na tom mjestu sakristiju podigao na tri udaljena stupa i na njih smjelo postavio plitki bačvasti svod iznad kojega se diže četvorouglasta građevina sakristije. Konstrukcija vrlo originalna i smiona, ali se zbog svoje težine i prirodnog nagiba terena već u barokno vrijeme morala poduprijeti s još dva kamena pilona u bunjatu. Razaranja prošlog rata u neposrednoj blizini katedrale ugrozila su još više tu smjelo konstrukciju, pa je godine 1947. Regionalni zavod u Splitu izveo radi njezine stabilnosti temeljitu i potpunu obnovu.⁵ Zgradu je arhitektonski detaljno

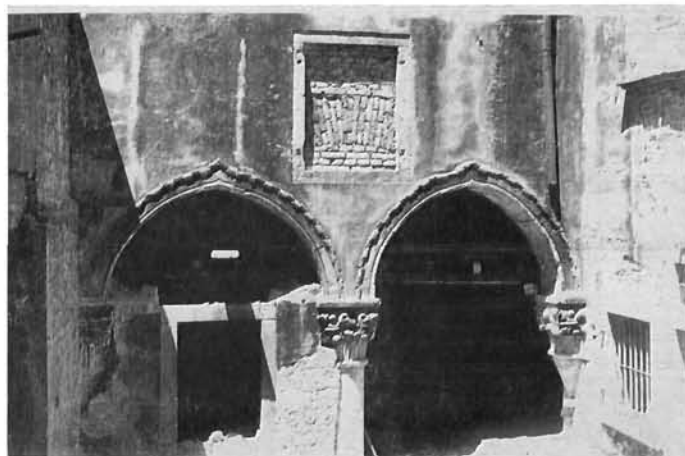
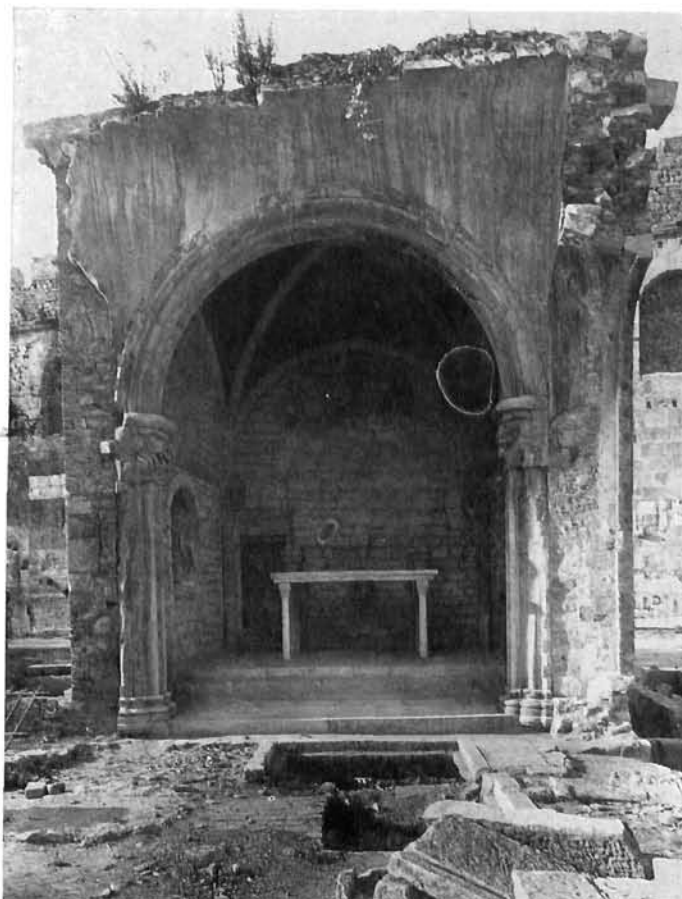
1. Dubrovnik, kip sv. Vlaha s modelom grada

snimio arh. Harold Bilinić,⁶ nakon čega je ona demonstrirana. Učvršćeni su temelji njezinih stupova, polomljeno kamenje zamijenjeno je novim te je ponovo slagana i obnovljena većinom s izvornim kamenom. Da bi se umanjila njezina težina, neki su kameni blokovi stanjeni s unutarnje strane i povezani armiranim betonom. Pokrivena je nevidljivom betonskom pločom. Tom je prilikom upotpunjen i njezin završni renesansni vijenac, koji za vrijeme gradnje nije bio završen, a donja greda zamijenjena je kopijom.

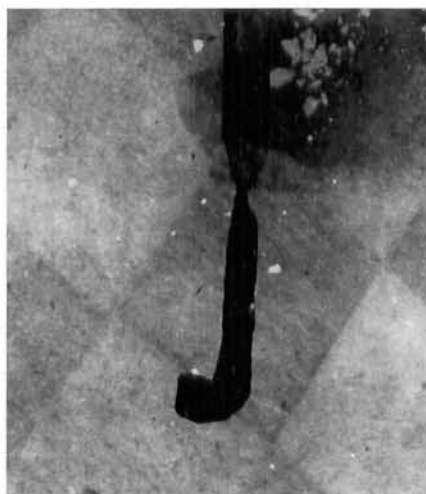
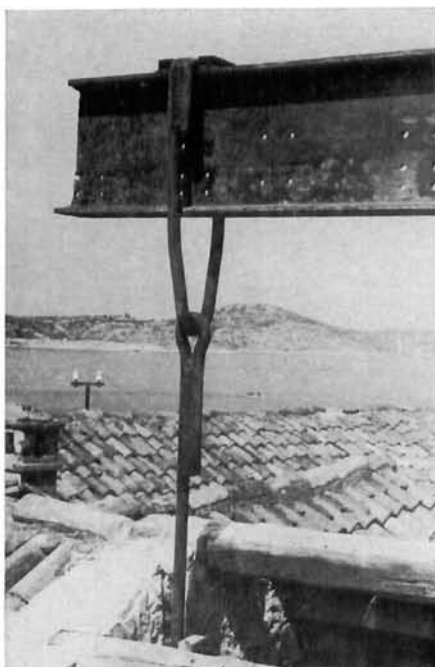
Poseban problem bile su vidljive raskupline na pojedinim dijelovima šibenske katedrale, naročito na uporištima lukova i mjestima željeznih spona. U prvom se času pomišljalo na preveliko opterećenje visoke kamene konstrukcije crkve, ali se ispostavilo da su sve te pukotine nastale zbog rđanja željeznih spona. Tim se problemom posebno bavio statičar inž. Jerko Ferić,

koji je vodio opsežne radove na katedrali u nekoliko navrata od 1954. do 1963.

Prvi je zahvat izveden 1954. u zidu pod južnim zabatom katedrale, tj. na prostoru uz kupolu, na mjestu rasteretnog zidanog arhitrava. Arhitrav se svojom lijevom stranom naslanjao na zid pod zabatom bez ikakva uporišta na toj strani i bez veze sa sponama, dok mu je njegova desna strana imala jako uporište u južnom zidu crkve. Opterećen većim dijelom težinom južnog zabata, arhitrav se počeo rastvarati, neki kamernovi dobili pukotine, neke fuge između njih ostale su prazne i, tako oštećen, počeo je potiskivati istočni zid prostora pod južnim zabatom s unutarnje i vanjske strane. Arhitrav je time izgubio velik dio svoje nosivosti, a sva težina na njemu i preko njega prenosila se na donje dijelove crkve. Time je došla u pitanje ravnoteža južnog zabata, a možda i same kupole kate-

2. Split, Arnirova kapela sa zazidanim lukom (1946. god.)
3. Split, Arnirova kapela nakon otvaranja luka i obnove, 1947.
4. Split, Papalićeva palača, zazidani lukovi dvorišnog trijema
5. Split, Papalićeva palača, otvaranje lukova zazidanog dvorišnog trijema

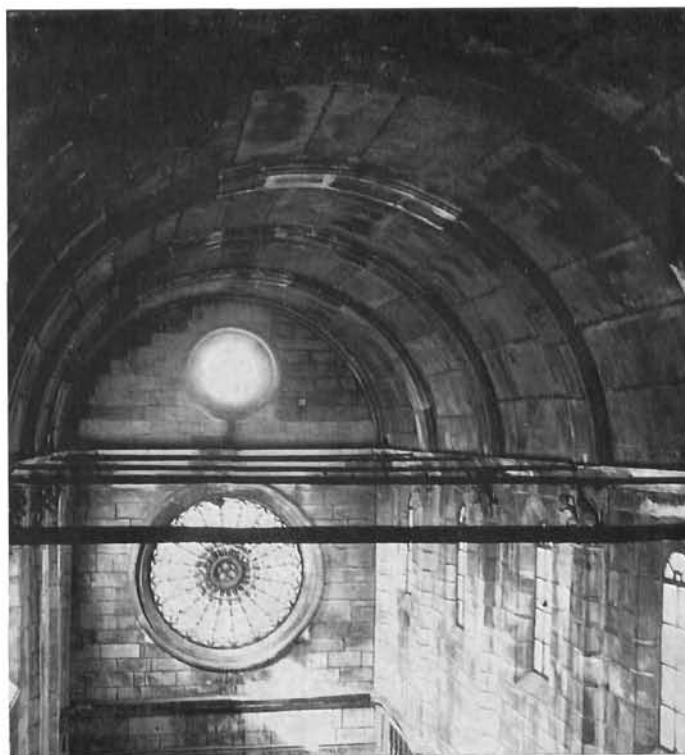

6	9
7	10
8	11

6. Šibenik, katedrala, oštećenje ležaja spona pod kupolom, radovi 1954.
7. Šibenik, katedrala, popravak ležaja pod svodom srednjeg broda, detalj
8. Šibenik, katedrala, nosači s polugom južnog zabata u unutrašnjosti, popravak, 1954
9. Šibenik, katedrala, kraj poluge južnog zabata s vanjske strane
10. Šibenik, katedrala, dotrajala željezna spona, radovi 1961.
11. Šibenik, katedrala, nova aluminijska spona pod lukovima srednje lađe, radovi 1961.

12. Šibenik, katedrala, skela pod kupolom pri radovima na popravku spona, 1963.

13. Šibenik, katedrala, spone srednje lađe, radovi 1963.

drule. Najveće pukotine nastale su ispod lijevog ležišta arhitrava i na kapitelu ispod njega, koji je sav bio raspuknut i otcijepljen od zida.

Glavni zadatak popravka sastojao se u eliminiranju vodoravnog djelovanja arhitrava kao glavnog uzročnika oštećenja i u skidanju tereta s njega. Da bi se rasteretio pritisak zabata, umetnute su pod zidani arhitrav dvije željezne grede koje su prihvaćene poprečnom željeznom polugom istog profila. Ta je poluga sa suprotne strane, tj. s vanjske strane katedrale, opterećena i vezana čeličnom šipkom uz betonski blok u prizemlju zgrade biskupije, koja se nalazi tik uz južni zid katedrale. Time je uklonjen pritisak zabata i djelovanje arhitrava osobito na istočni zid zabata, a preko željeznih greda, koje su prihvatile opterećenje zabata, uspostavljena je ponovo ravnoteža u tom dijelu katedrale.

U konstrukciji katedrale željezne su spona bitan dio za njezinu čvrstoću, te se prešlo na temeljito ispitivanje njihova stanja. Ustanovilo se da je najveći dio mjesta na kojima one ulaze u kamenu konstrukciju raspucao zbog rđe nastale uslijed vlage. Tako su najviše stradala uporišta lukova, ponegdje neki kapiteli, pa tako i najveći kapiteli Jurjeve modelacije lišća pod kupolom. Odlučeno je da se sve te željezne zatege izmijene eloksiranim aluminijskim sponama, budući da je neke željezne spona rđa gotovo sasvim izgrizla. Tako su 1961. izmijenjene sve spona na stupovima između lađa katedrale.

14. Šibenik, katedrala, popravak ležaja spona sjeverne apsida, 1963.

Željezne sponne pod svodom i kupolom očišćene su od rđe i njihov je ležaj zaliven olovom. Ti su radovi obavljani 1963. Ali one su i prethodno, odmah nakon rata, bile ojačane varenjem na mjestima gdje su bile oštećene, jer ih zbog posebne konstrukcije svoda s kamenim pločama nije bilo moguće mijenjati. Također su popravljani ključevi spona s vanjske strane katedrale, posebno onih nad apsidama katedrale (1963).

Manji popravci obavljani su 1963. i na sjevernom zidu u unutrašnjosti katedrale. Jurjev lisnati vijenac uzduž crkve i svetišta bio je otučen prilikom postavljanja starih orgulja. Popravljen je oštećeni dio zida iza orgulja, a otučen vijenac lišća zamijenjen je kopijom koju je izradio akademski kipar Lujo Lozica.

Svi ti zahvati, koje je izveo Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, odnose se uglavnom na arhitekturu Jurja Dalmatina. Međutim, predstoje zahvati na njegovoj skulpturi, što će biti težak i delikatniji posao, posebno za skulpturu koja je izložena vremenskim nepogodama, a ta je upravo najugroženija.

- 1 Cvito Fisković: *Neobjavljeno djelo Jurja Dalmatina u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. 1, god. 1, str. 145—150. Dubrovnik 1952.
- 2 Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1945—1949*, Zbornik zaštite spomenika kulture, knj. I, sv. 1. Beograd 1950.
- 3 Cvito Fisković: *Iskopine srednjovjekovne crkve sv. Eufemije u Splitu*, Historijski zbornik, god. I, broj 1—4. Zagreb 1948.
- 4 Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950—1951*, Zbornik zaštite spomenika kulture, knj. II, sv. I, 1951, str. 143. Beograd 1952.
- 5 Cvito Fisković: *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1945—1949*, Zbornik zaštite spomenika kulture, knj. I, sv. 1. Beograd 1950.
- 6 Arh. Harold Bilinić: *Metodografija rada rekonstrukcije istorijskih građevinskih spomenika*, »Naše građevinarstvo«, br. 1, 1949, god. III.

RIASSUNTO

INTERVENTI DI RESTAURO SULLE OPERE DI GIORGIO DALMATA IN DALMAZIA

Ksenija Cicarelli

Prendendo in considerazione il valore e l'importanza delle opere architettoniche e scultoree realizzate dal maestro Giorgio Dalmata in Dalmazia, l'Istituto regionale per la tutela dei monumenti artistici di Spalato ha effettuato in questi anni alcuni interventi di restauro salvando così alcune di esse dall'ulteriore deterioramento, presentando altre per la prima volta al pubblico come opera sua. A Ragusa è stata trasportata in luogo più idoneo, dopo dovuti restauri, la statua di San Biagio con in mano un modello rappresentante la città. Grazie all'analisi accurata di Cvito Fisković è stato confermato che questa statua è l'unica scultura finora conosciuta di Giorgio Dalmata a Ragusa dove era stato ingaggiato come architetto negli ultimi anni del XV secolo, per lavori di fortificazione della città.

Si conserva a Spalato la minuziosamente studiata e restaurata cappella gotica con cui maestro Giorgio nel XV secolo allargò la chiesa medievale benedettina di Santa Eufemia e vi collocò un sarcofago, originalmente ideato ed eseguito, con le reliquie dell'arcivescovo di Spalato, il beato Ranierio. Questa cappella era nel XIX secolo danneggiata e trasformata in obitorio e in sala incisoria dell'ospedale militare austriaco. Nel corso dei lavori di restauro sono state trovate parti dell'altare trasportate nella chiesa parrocchiale di Kaštel-Lukšić e sono state trovate parti immurate nello obitorio. Da queste parti è stato ricostruito l'altare gotico in forma di tavolo, che posa su quattro colonnine, oggi giorno molto raro. Durante questa ricostruzione è stato aperto lo spaccato dell'entrata gotica della cappella che è stata immurata, e sono state trovate le basi delle vicine colonne, con ricchi capitelli. Ciò ha dimostrato le qualità artistiche e il virtuosismo di Giorgio Dalmata architetto e scultore.

Nel cortile del grande palazzo Papalić, opera di Giorgio da Sebenico a Spalato, oggi giorno museo della città di Spalato è stata rinnovata e restaurata la loggia del cortile fino allora immurata.

Tra i lavori di restauro di maggior rilievo viene annoverato il rinforzo della cupola della cattedrale di Sebenico, progettata da Giorgio Dalmata. Questi lavori di puntellatura sono stati effettuati dallo ingegnere Jerko Ferić. È stata riparata e completamente rinnovata la sagrestia della cattedrale di Sebenico. A causa del cedimento e dell'indebolimento delle fondamenta della sagrestia sono state rafforzate le base delle colonne.

L'Istituto ha eseguito lavori di restauro pure sulle absidi della Cattedrale, che presentano una serie di teste, la migliore realizzazione scultorea di Giorgio Dalmata. Esposte alle intemperie e ad altri danneggiamenti avvenuti nel corso dei secoli, esse sono state corrose sicché i restauratori dell'Istituto regionale per la tutela dei monumenti artistici di Spalato hanno eseguito restaurazioni minori. Allo stesso modo nell'interno della Cattedrale sono state eseguite restaurazioni minori sul fregio delle pareti.

A Spalato oltre all'Istituto regionale per la tutela dei monumenti artistici, lavorò alla restaurazione di un palazzo, opera di Giorgio Dalmata, pure l'Istituto urbanistico per la Dalmazia, mentre la ricostruzione della cappella di Ranierio viene portata a termine dall'Istituto per la tutela dei monumenti artistici a Spalato, il quale nello stesso tempo restaura e fa delle ricerche sul ciborio e sull'altare di Sant'Anastasio nella cattedrale di Spalato.